

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Rus İlhakı Sonrasında Kırım Tatarlarına Yönelik İnsan Hakları İhlalleri: Toplanma ve Örgütlenme Hakları Üzerine Kapsamlı Bir Analiz

Human Rights Violations towards the Crimean Tatars After the Russian Annexation: A Comprehensive Analysis on the Rights to Assembly and Association

Osman ERCAN^{a*} Hakan KOLÇAK^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ardahan / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-2186-8963

^b Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Rize / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-1185-4055

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Nisan 2023

Kabul tarihi: 8 Eylül 2023

Anahtar Kelimeler:

Tatarlar,

Kırım,

İnsan hakları ihlalleri,

Toplanma hakkı,

Örgütlenme hakkı.

ÖZ

Kırım Tatarlarının çokkültürlü Kırım Yarımadası'ndaki yaşamları, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus hâkimiyeti dolayısıyla siyasi ve sosyal açılardan sorunlu bir süreç olarak ilerlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları büyük sürgün nedeniyle ağır hak ihlallerine maruz kalan Kırım Tatarlarının talihi, Sovyet dönemi boyunca da birçok hak yönünden mahrumiyetler içerisinde geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ukrayna bünyesinde bazı hakları teslim edilen Tatarlar, 1996 Anayasası'nda tanınan ve düzenlenen özerklik haklarından istifade etmiştir. İnsan hakları açısından bazı sınırlılıklar içeriyor olsa da görece olumlu bu anayasal düzen, Rusya Federasyonu'nun 2014 yılının mart ayında Kırım'ı ilhak etmesi akabinde tekrardan sekteye uğramış ve Kırım Tatarları birtakım insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bahse konu ihlalleri; mülkiyet hakkı, ifade hürriyeti, din hürriyeti ve çeşitli kolektif haklar yönünden irdeleyen çalışmalar yayımlanmıştır. Rus ilhakı sonrasında toplanma ve örgütlenme hakları bakımından kayıtlara geçen ihlallerin analizine yönelik olarak ise öğretilerde genel bir ihmalin varlığı söz konusudur. Çalışmamız, bu ihmalin ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, Rus ilhakı sonrasında gerek sivil toplum kuruluşları gerek devlet kurumları tarafından düzenli bir şekilde yayımlanan insan hakları temalı raporlar irdelenmekte; toplanma ve örgütlenme haklarına yönelik Kırım'daki Rus yönetiminin ihlallere sebebiyet veren uygulamaları tespit edilmektedir. Söz konusu ihlallerin tespiti ile Tatar Türklerinin mevcut sorunlarına ilişkin bölgesel ve uluslararası farkındalığın artırılacağı de çalışmamızda ayrıca ileri sürülmektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: April 29, 2023

Accepted: September 8, 2023

Keywords:

Tatars,

Crimea,

Human rights violations,

The right to assembly,

The right to association.

ABSTRACT

The lives of the Crimean Tatars on the multicultural Crimean Peninsula have been a politically and socially problematic process due to Russian domination since the second half of the 18th century. The Crimean Tatars were deprived of many rights during the Soviet period and subjected to deportation during World War II. Following the collapse of the former Soviet Union, the Crimean Tatars enjoyed several self-government rights, recognised by the Constitution of 1996, within the post-Soviet Ukraine. When the Russian Federation annexed Crimea in March 2014, the tide again turned against the Tatars, leading to numerous human rights violations following the annexation. Some of such violations concerning the right to property, freedom of expression, freedom of religion and various collective rights have been examined by some studies. However, those violations committed by the Russian authorities after the annexation concerning the rights to assembly and association have not been analysed completely, resulting in a research gap in the literature. This article seeks to fill the aforementioned gap. Such violations are identified through a comprehensive analysis of many human rights reports prepared by various non-governmental organisations and state organs. This study is ultimately expected to expand the regional and international awareness of the Tatars' problems.

EXTENDED ABSTRACT

The Crimean Tatars are native to the Crimean Peninsula and have been affected by Russian dominance in the region for centuries. Since 1783, the year of the Russian takeover of the Peninsula, the Crimean Tatars have been subject to Russian ethnic and cultural policies. First, the period of Tsarist Russia dominated the Peninsula to the detriment of the Crimean Tatars as the then-Russian policies imposed an ultimate aim of Russification. Following the Tsarist epoch, the Soviet period also brought about no change in the fate of the Crimean Tatars. The deportation of thousands of Crimean Tatars during World War II created grave violations of the Crimean Tatars' rights and even changed the demographics of the Peninsula. During much of the Soviet era, a high proportion of the Crimean Tatars could not exercise their civic right of travel and freedom of residence. As a minority community of Crimea, the Tatars had nothing but to rely on the right to assembly and the right to association to make their voices heard and participate in the administration of the Peninsula.

Following the annexation of Crimea by the Russian Federation in March 2014, a series of legal and administrative measures targeted the Crimean Tatars. Moscow imposed a crackdown on the Tatar community to prevent the exercise of the rights to assembly and association. The right to assembly and the right to association are indeed two fundamental human rights recognised by numerous national, regional and international human rights documents. Like the Tsarist and Soviet periods, the post-annexation period of Crimea specifically targeted the Tatars to preclude them from enjoying their rights to assembly and association. Since 2014, the Crimean Tatars have not been able to assemble and congregate to create a pressure group in the Peninsula. Furthermore, their previous self-government rights, recognised by the Ukrainian Constitution of 1996, were taken away by new legal measures of the Russian authorities. The two rights in question are recognised by the national legal frameworks of both Ukraine and the Russian Federation and are consistent with regional and international human rights regulations. However, the Russian Federation's new administration in the Peninsula forced the Crimean Tatars to abandon their previous autonomy and regional privileges acknowledged by Ukraine. The Russian jurisdiction in the Peninsula also came out to bend the Russian legal framework to the end of obstructing the Tatar rights to assembly and association.

This study is aimed at examining the conditions of the Tatars in post-annexation Crimea. The Tatars have evidently suffered from numerous human rights violations committed by the Russian administration upon the 2014 annexation. Certain articles scrutinise some of such violations relating to the right to property, freedom of expression, freedom of religion and several collective rights. However, nobody has paid enough attention to those violations concerning the rights to assembly and association, leading to a research gap in the literature. The main goal of this study is to fill the aforementioned gap. To this end, this study lays out a brief historical background of the Crimean Peninsula and the Crimean Tatars. Subsequently, a detailed examination of the rights to assembly and association of the Tatars is presented from a critical viewpoint. For the parts that present the violations of the two rights, over 50 reports from internationally recognised human rights organisations are analysed and presented succinctly. The reports used in this study are mainly from Human Rights Watch, the Crimean Human Rights Group and the United States Bureau of Democracy, Human Rights and Labor Affairs. In addition, several reports prepared by individuals are also taken into account and utilised in the study. Moreover, this study also draws on various secondary sources to take advantage of the literature accumulated on the subject thus far.

This study aims to contribute to the literature on the country case of Eurasia in terms of the two human rights. The human rights aspect of post-annexation Crimea has been analysed in many studies, but this study offers a particular contribution from the lens of the two specific rights in the light of the history of the Peninsula. Furthermore, the conclusion of the article includes a synopsis of the study and ends with some policy recommendations for international society. As elaborated in the conclusion, especially Türkiye has the capacity for diplomatic endorsement to raise awareness of the human rights crisis for the Crimean Tatars. This is because the cordial relations between Moscow and Ankara are evident even though the Western allies turned their back on the Russian Federation completely after the outbreak of a full-scale war between Moscow and Kyiv in February 2022.

Giriş

Günümüzde bir azınlık olarak yaşamlarını sürdüren Kırım Tatarlarının varlığı, Kırım’da köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte Tatar tarihi, pek çok açıdan çalkantılı bir dönem olarak tecelli etmiştir. Kırım Tatarlarının temel hakları, 18. yüzyıldan itibaren Kırım’a hâkim olan Rus otoriteleri tarafından ihlal edilmiştir. Söz konusu ihlaller, 1783 yılından sonra bütünüyle Rusya Çarlığı yönetimine dâhil olan Kırım’da birtakım Slavlaştırma politikaları üzerinden kendini göstermiştir (Kurat, 1972, s. 303). Ruslar için tarihsel ve dinî açıdan önemli bir coğrafya olan Kırım, Sovyet dönemine kadar olan sürede Kırım Tatarları aleyhine siyasi, sosyal ve demografik bir gelişim göstermiştir. Sovyet dönemine geçiş ise Tatarlara karşı hak ihlallerine yenilerini eklemiş ve Tatarlar, İkinci Dünya Savaşı sürecinde sürgün politikasına tabi tutulmuşlardır. Sürgün ve Karadeniz kıyılarını Slav olmayan unsurlardan arındırma politikası sonucu Sovyet döneminde yaşanan hak ihlallerinin neticeleri, günümüzde de devam edecek kadar büyük olmuştur.

Kırım, 1954 yılında, o dönemin Sovyet sosyalist cumhuriyetlerinden biri olan Ukrayna’ya bağlanmış ve bunun sonucunda 1991 yılında Sovyetlerden bağımsızlığını kazandığında da Ukrayna sınırları içerisinde kalmıştır. Ukrayna egemenliğinde azınlık hakları temelinde bazı kolektif hakları tanınan Kırım Tatarları, 2014 yılının mart ayında Kırım’ın Rusya Federasyonu (RF) tarafından ilhak edilmesinin akabinde birtakım hak ihlalleri ile karşılaşmışlardır. Mevzubahis ihlalleri çeşitli temel haklar yönünden irdeleyen çalışmalar yayımlanmıştır. Örneğin Krimmer (2021) mülkiyet hakkı bakımından kayıtlara geçen ihlalleri irdelemiştir. Tsybulenko ve Platonova (2019) gerek ifade hürriyeti gerek din hürriyeti bağlamında Rus otoritelerinin gerçekleştirdiği ihlalleri incelemiştir. Aydın ve Şahin (2019) ise Tatar Türklerinin kolektif hakları yönünden Rus ilhakı sonrasında Kırım’da gerçekleştirilen ihlalleri analiz etmiştir. Tatarların Kırım’daki varlıklarını kavileştirmelerine ve organize bir şekilde seslerini duyurabilmelerine olanak sağlayacak toplanma ve örgütlenme hakları yönünden de Rus ilhakı sonrasında önemli ihlaller söz konusu olmuş; ancak bu ihlaller açısından bölgesel ve uluslararası farkındalığı artırmayı hedefleyen yeterli sayıda çalışma yayımlanmamıştır. Çalışmamızda öğretilerdeki bu boşluğun doldurulması yoluyla araştırma konusu özelinde katkı sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmamızın ilk kısmında Tatar Türklerinin Kırım’daki pozisyonu, tarihsel dönüşüm süreçlerine de değinilerek izah edilmeye çalışılacaktır. İkinci kısımda ise öncelikli olarak Rus ilhakı sonrasında Kırım’da teşkil edilen kamu düzenine ilişkin öz bilgilendirme yapılacak, takip eden bölümlerde de Tatar Türklerine yönelik Rus otoriteleri tarafından gerçekleştirilen hak ihlalleri, toplanma ve örgütlenme hakları odaklı olarak incelenecektir. İhlallerin tespit edilmesi hususunda devlet organları tarafından hazırlanan raporların hesaba katılacağı çalışmamızda, çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca periyodik olarak yayımlanan raporlar da dikkate alınacaktır.

Tarihsel Süreçte Kırım Yarımadası ve Kırım Tatarları

Kırım Yarımadası’nın tarihi, yazılı tarih kayıtlarının öncesine gidecek kadar eskiye dayanmaktadır. Birçok kültürden grubun kaynaşma noktası olan Kırım Yarımadası’nın Avrupa’daki en eski insan yerleşimlerinden biri olduğu tespit edilmiştir (Melvin, 2017, s. 32). Kayıtlı tarih boyunca da Kırım, askerî ve ticari yönlerden stratejik bir konuma sahip olmasından dolayı yaygınlıkla kullanılan tabire göre, Karadeniz’in “*baş tacı*” ya da “*mücevheri*” konumunda öneme sahip olmuştur (Magocsi, 2015, s. 19). Bu nedenle Kırım’ın günümüzdeki siyasi, sosyal ve kültürel yapısını idrak edebilmek için öncelikle tarihî arka planını incelemek gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, günümüzde de jeopolitik açıdan önemini koruyan Kırım’ın güncel durumunun değerlendirilmesinde, bölgenin geçmişi ışık tutacak mahiyettedir.

Kırım'ın milat öncesine (MÖ) dayanan tarihi her ne kadar bu bölgede yaşamış Kimmerlere vurgu yapsa da aslen Kırım'daki en eski halklardan görülen Tauriler, Kırım tarihinin başlangıcını oluşturmuştur. Tauriler nedeniyle Kırım, Yunanlar tarafından "*Taurica*" olarak adlandırılmış ve bu adlandırma, 20. yüzyıla kadar kullanımda kalmıştır (Mogacsi, 2015, s. 19). Genel olarak Kırım'ın bilinen tarihi, MÖ ilk milenyum kadar eski olmakla birlikte bölgenin ilk insanları Tauriler ve İskitler olarak görülmektedir (Khrapunov, 2012, ss. 7-15). İskitlerin ise Kırım ve bugünkü Ukrayna toprakları çevresinde MÖ 7. ve 4. yüzyıllar arasında yaşamış oldukları ifade edilmektedir (Kurat, 1972, s. 7).

Bilinen sakinleri Tauriler ve İskitler'den sonra Kırım tarımsal üretim sıkıntısı çeken Miletli Yunanlar tarafından mesken edilmeye başlanmıştır. Kırım dâhil Karadeniz sahillerinde yerleşim yerleri kuran Yunanlar, MÖ 7. ve 5. yüzyıllar arasında, özellikle Kırım'ın güneybatı ucunda, günümüze de kalıntıları kalmış olan Hersonisos kolonisini kurmuştur (Melvin, 2017, ss. 32-33). Hersonisos; Yunan, İskit ve daha sonrasında göç yoluyla İrani Sarmatlar tarafından mesken edilmiştir (Khrapunov, 2012, s. 47). Kırım Yarımadası'nın tamamı ise milattan sonra (MS) 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir. Kırım, Roma İmparatorluğu'nun Batı Roma ve Bizans adını alan Doğu Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra Bizans hâkimiyetine girmiştir. MS 250 ile 270 yılları arasında Gotlar Kırım'a akın etmiş ve bölgedeki Sarmatları yerlerinden etmişlerdir (Melvin, 2017, ss. 36-37, 635).

Kırım, MS 4. yüzyılda Attila liderliğindeki Avrupa Hun İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir. Kırım'ın Hunlar tarafından alınması sonrası Yarımada'ya Hun, Bulgar, Kıpçak, Hazar, Moğol ve büyük oranda Tatar göçleri yaşanmıştır. Bölgeye Hazarlıların 8. yüzyılda gelmesiyle Kırım, 1083 yılına kadar Hazar Devleti'nin bir parçası olarak kalmıştır (Yeşilot, 2014, s. 168). Avrupa ve Asya coğrafyasındaki birçok topluluğun Kırım'dan geçmesi nedeniyle bölgede çok eski tarihlerden itibaren çok kültürlü bir yapı var olagelmıştır. Söz konusu halkların en önemlilerinden biri de şüphesiz Ruslar olmuştur.

Rusların Kırım ile yollarının kesişmesi, 850'li yıllarda Kiev başkent olmak üzere Slav kabileleriyle Kiev Rus Knezliği'ni kurmaları sonrasında gerçekleşmiştir. Bahsedilen dönemde Kırım, Ruslar için önemi haiz tuz kaynakları nedeniyle ön plana çıkmıştır. Kiev Prensi Muhteşem Vladimir, Bizans İmparatorunun kız kardeşiyle evlenerek Doğu Hristiyanlığı kabul etmiş, Hersonisos'da 989 yılında baptiz edilerek Hristiyan olmuştur. Daha önce pagan olan Slav dünyasının çoğunluğunu oluşturan Ruslar, Ukraynalılar ve Belarussuların Doğu Ortodoks Hristiyan âlemine dahlinin başlangıcı olan bu tarihî olay nedeniyle Kırım Slavların dünyasında hassaten bir önem arz etmiştir (Magocsi, 2015, ss. 30-31).

Kırım Yarımadası'nın Ruslardan sonra en önemli hâkimlerinden birini ise doğudan gelen Altın Orda Devleti Moğolları oluşturmuştur. Batu Han liderliğindeki Moğollar 1239 ve 1240 yıllarında Kırım'ın tamamında ve Karadeniz'in kuzeyini alarak hâkimiyet sağlamışlardır. Kırım'da bu dönemde hüküm süren Kuman ve Kıpçak hâkimiyeti ise sona ermiştir (Kurat, 1972, ss. 96-97). Kırım'ın Altın Orda tarafından ele geçirilmesi sonrası Tatar kabileleri Kırım'a yerleşerek o dönemki yerel halk ile karışmışlardır ve bu dönemden sonra Kırım halkı "*Tatarlar*" olarak isimlendirilmeye başlanmıştır (Yeşilot, 2014, s. 168).

Kırım'ın tarihinde Bizans'ın etkisi, İstanbul'un Dördüncü Haçlı Seferi neticesinde ele geçirilmesinden sonra yerini 1204 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'na bırakmıştır. Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Kırım üzerindeki etkisi ise 1261 yılı sonrasında tacir gruplar olan Cenovalılar ve Venediklilere geçmiştir. Cenovalılar 1266 yılında Kefe kolonisini kurarak Kırım ticareti üzerinde güçlü bir grup olmuşlardır. Ancak yine de Cenovalıların rakipleri mesabesindeki Venedikliler de Kırım'da varlık göstererek Kırım Yarımadası'nın ticaretinde rol oynamışlardır (Vasiliev, 1936, ss. 160, 171-172). Anlaşılacağı üzere Kırım, Orta Çağ

döneminde de dönemin güçleri arasında arzulanan bir toprak parçası olmuş, güç mücadeleleri aslen Kırım'ın kültürel yönden zengin bir konuma ulaşmasına sebebiyet vermiştir.

Kırım sahillerindeki Venedik ve Ceneviz rekabeti aynı zamanda Moğol unsurlarıyla askerî çatışmaları ortaya çıkarmıştır. Mevzubahis rekabet sonrasında Kırım kıyılarında Cenevizli üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Ancak Cenevizlilere rakip olarak Kırım sahillerine yakın dağlarda daha sonradan Bizans'tan kaçan Rumların kurduğu Theodora Prenslığı ortaya çıkmıştır (Magocsi, 2015, ss. 39-41). Theodora Prenslığı ile birlikte Kırım'da varlık gösteren Altın Orda Devleti'nin hükümraniği 1441 yılına kadar sürmüştür. Theodora Prenslığı ise 1475 yılında Kırım'ın Osmanlı korumasına geçmesine kadar varlığını korumuştur. Kırım tarihine damgasını vuran en önemli siyasi Türk oluşumu ise 1441 yılında Hacı Giray tarafından kurulan Kırım Hanlığı'dır (Milner, 1855, s. 91; İnalçık, 2017, ss. 3-26; Khvalkov, 2018, s. 413).

Kırım Hanlığı aslen Altın Orda mirası üzerine kurulmuş bir Türk devletidir. Kırım Hanlığı, Kırım Yarımadası'na ek olarak Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırları) olarak bilinen Kırım'ın kuzeyindeki Karadeniz bozkırlarını da kapsayacak kadar toprak büyüklüğüne sahip olmuştur (Kurat, 1972, s. 203). Kırım Hanlığı ile bölgedeki Cenevizliler arasında bir rekabet vuku bulmuş ve Cenevizlilere karşı Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ile iş birliğine gitmiştir (Magocsi, 2015, ss. 45-46). Kırım Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki yakınlaşma sonrasında Padişah Fatih Sultan Mehmet Han, Ahmet Gedik Paşa komutasındaki donanmasını Kırım'a göndermiş ve Kefe başta olmak üzere Kırım kıyılarındaki Ceneviz limanlarını ele geçirmiştir. Osmanlı yardımı sonrasında Kırım Hanlığı, Osmanlı vasal devleti statüsünü kabul etmiştir (Yeşilot, 2014, s. 168). Kırım'ın Osmanlı himayesi 1768-1774 yılları arasında İngilizler tarafından desteklenen Rusya Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar sürmüştür. 1774 yılında Osmanlı mağlubiyeti ile savaşın son bulmasından sonra Türk tarihinde toprak kaybının başlangıcı kabul edilen Küçük Kaynarca Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca Kırım Hanlığı'nın siyaseten müstakillikinin Rus ve Osmanlı taraflarınca tanınacağı kabul edilmiştir (Davies, 2016, ss. 38-39, 206).

Kırım Hanlığı'nın müstakil yapısı Küçük Kaynarca Anlaşması hükümlerine aykırı şekilde Çariçe II. Katerina tarafından ihlal edilerek Kırım işgal edilmiş ve Rus topraklarına katılmıştır. Ruslara karşı bir set görevi ifa edecek derecede stratejik bir konuma sahip olan Kırım'ın Ruslar tarafından işgalinin ardından Türk boğazlarının güvenliği ve Karadeniz'deki Türk hâkimiyeti zedelenmiştir (Kurat, 1972, s. 303). Rus işgalinin akabinde ise Kırım'daki Tatar nüfusu varlığı ciddi oranda tehdit altına girmiştir. Nitekim işgali izleyen yıllarda 100.000 kadar Kırım Tatarı Kırım'dan göç etmiştir. Dışa verilen Tatar göçünü büyük rakamlar hâlinde Kırım'a yerleşen Ruslar izlemiş ve bu nedenle Kırım'daki Tatar nüfusu aleyhine bir demografik değişim gerçekleşmiştir (Dawson, 1998, s. 429). Osmanlıların 1787 yılında Kırım'ı kurtarmak için Ruslara açtığı ve 1792 yılına kadar süren savaş yenilgi ile sonuçlanmış ve 1792 yılında Osmanlılar ile Ruslar arasında Yaş Barış Anlaşması imzalanmıştır. İmzalanan anlaşmaya göre Osmanlılar Dinyester Nehri'ne kadar olan topraklardaki hak iddialarından vazgeçmişlerdir (Kireççi ve Tezcan, 2016, s. 6).

Rusların Kırım üzerindeki hâkimiyetlerinin başlangıcı olan 1783 yılından günümüze kadar gelen dönemde Yarımada üzerindeki Rus etkisinin artarak devam ettiğini ifade etmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu ile Ruslar, 1828-1829 yıllarında Rusların Yunan bağımsızlık hareketine destek vermesi sonrası savaşmış ve Osmanlıların aleyhine sonuçlanan bu savaş özellikle 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı olarak bilinen Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasındaki çatışmanın temellerini atmıştır (Gardner, 2015, s. 32). Osmanlı İmparatorluğu, Britanya ve Fransa gibi Batılı güçler ile aynı tarafta savaşarak Kırım Savaşı'nda Rusları mağlup etmiştir. Savaşın dünya medyasında yer bulması ve bazı ilkleri barındırması dolayısıyla Kırım'ın dünyaca bilinirliği bu mücadele sonrası sağlanmıştır.

Bu bilinirlik ise Kırım Savaşı sonucu oluşan zayıflığın büyüklüğü ve savaş yılları boyunca yeni fotoğraflama ve gazetecilik imkânları ile tüm dünyaya ulaştırılması nedeniyle gerçekleşmiştir (O'Neill, 2017, ss. 288-289).

1783'ten 1902 yılına kadar olan dönemde ciddi oranlarda Tatar nüfusu Rus hâkimiyetinden kaçarak Osmanlı topraklarına göç etmiştir (Kireççi ve Tezcan, 2016, s. 9). 19. yüzyıl boyunca Çarlık elitinin tatil mekânı olan Kırım'daki Rus yönetiminin değişime uğraması ise 1917 yılında vuku bulan Bolşevik Devrimi ile gerçekleşmiştir (Biersack ve O'Lear, 2014, s. 250). Çarlık yönetimi, Tatarların Osmanlı'ya ulusal bağlılığından çekinmesi dolayısıyla Tatar millî kültürü değerlerini baskılamaya çalışmıştır. Buna karşılık da İsmail Gaspıralı öncülüğünde görüldüğü gibi Tatar toplumunun Türk-Müslüman kimliğini ön plana çıkarmaya yönelik olarak millî hareketler görülmüştür. Söz konusu millî hareket ile Tatarlar, Çelebi Cihan liderliğinde bağımsız bir devleti 1917 yılında kursalar da Bolşevikler 1918 yılında Tatar devlet yapılanmasını lağvetmişlerdir (Uehling, 2004, ss. 35-36). Bolşeviklerin Rusya'da yönetimi ele geçirmesinin ardından Kırım, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) içinde otonom bir cumhuriyet hâline getirilmiştir (Rosefielde, 2017, s. 46).

Kırım'da Sovyet idaresinin gelişi, Kırım Tatar nüfusu için sistematik baskı ve güçlüklerin bir başka sayfasını açmıştır. Sovyetlerin Kırım'da takip ettiği radikal politikalar nedeniyle Kırım Tatar nüfusu ormanlarda direniş hareketi başlatmıştır. Tatarların bahsi geçen direnişi sonucu Kırım 18 Ekim 1918'de "*Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*" statüsü kazanmıştır (Uehling, 2004, s. 36). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yerel idari yapısını oluşturan başlıca üniteleri olan "*Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*" statüsünden hemen sonra gelen bahsi geçen statü ile Kırım, Sovyet idari yapısı içerisinde daha önemli bir konum kazanmıştır. Bunun da ötesinde, komünist idarenin Kırım'da teşkil edilmesinden İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Kırım Tatar millî kimliği oluşumunu destekleyen Sovyet politikaları görülmüştür (Williams, 2016, s. 57). Moskova, Kırım'da kurulan özerk cumhuriyetin isminde ve yapısal teşkilatında Orta Asya Türk halklarının aksine Kırım Tatarlarını tanımamış olsa da Sovyet döneminin başlarında Sovyet milliyetler politikasının etkisiyle görece ılımlı bir politika izlenmiştir (Williams, 1998, s. 290). Sovyet rejiminin kültürel boyuttaki yıkımı ise Arap alfabesini kullanan Kırım Tatar dilinin 1926-1927 yıllarında önce Latin alfabesine, 1936 yılına gelindiğinde ise Kiril alfabesine çevrilmesi nedeniyle Tatarların geçmişleriyle bağlarının koparılmasıyla gerçekleştirilmiştir (Uehling, 2004, s. 37).

İkinci Dünya Savaşı'nın 1939 yılında başlamasının ardından Avrupa'da oluşan kaotik ortam doğuya kaymıştır. Nazi yönetiminin 1941 Haziran ayında Barbarossa Harekâtı ile saldırması sonrasında SSCB'nin bir parçası olan Kırım savaştan en çok etkilenen Sovyet bölgelerinin başında gelmiştir. 1941 ve 1942 yıllarında Alman ordusu karşısında mağlubiyetler alan ve çok sayıda esir veren Kızıl Ordu'da asker olarak Almanlara karşı savaşan 20.000 civarında Kırım Tatarı bulunmuştur. Ayrıca Alman ordusuna karşı köylerini ve topraklarını korumak için çok sayıda gerilla Kırım Tatarı görev almış ve Almanlarla savaşmıştır. Bununla birlikte, Alman ordusu tarafından esir alınan Kırım Tatarları, Almanya tarafında Kızıl Ordu'ya karşı ölüme gönderilen ve önemsiz sayılan askerler olarak savaşmak zorunda kalmışlardır (Williams, 2002, s. 358). Bu durum sadece Kırım Tatarları ile sınırlı olmamış, Naziler tarafından esir alınan diğer Sovyet vatandaşları da Kızıl Ordu'ya karşı Alman ordusu tarafından kullanılmak istenmiştir.

Almanlar, 1941 yılında Kırım'ı işgale başladığında çocuk ve yaşlılar hariç olmak üzere bütün erkek Tatarlar Kızıl Ordu'ya katılarak Almanlara karşı savaşmaya başlamıştır. Almanlar kendileri ile iş birliğine gitmedikleri gerekçesiyle 100 Tatar köyünü yakmış, Kırım'da büyük bir yıkıma neden olmuşlardır (Aydın ve Şahin, 2019, ss. 5-43). SSCB tarafında yaptıkları bütün fedakârlıklara ve savaş sırasında katlandıkları güçlüklerle rağmen Kırım Tatarlarının Sovyet

lideri Josef Stalin (1878-1953) tarafından Almanlarla iş birliği yaptıkları ve Sovyetlere ihanet ettikleri gerekçesiyle suçlanmaları önlenememiştir. Aslında Sovyetlerin sınır bölgelerinde Slav olmayan unsurların tasfiyesine gerekçe olarak sunulan bir bahane olan söz konusu suçlamalar neticesinde Kırım Tatarlarının Sibiryaya, Orta Asya gibi coğrafyalara sürgün süreci başlamıştır. Stalin'in sürgün politikasından sadece Tatarlar etkilenmemiş, aynı zamanda Kafkas Türk veya Müslüman halklarından İnguşlar, Karaçay Türkleri, Balkar Türkleri ve Ahıska Türkleri ile Budist olan Moğol Kalmuklar da sürgün politikasının hedefi hâline gelmiştir (Williams, 2002, ss. 357-358).

Bahsi geçen sürgün politikası, 1943 yılının kasım ayında İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya aleyhine bir dönüşün gerçekleşmesinin akabinde gerçekleştirilmiştir. Karaçay Türkleri ile başlayan Sovyet sınırlarından Slav olmayan unsurları bertaraf etme politikasına Müslüman Çeçenler ve Volga Almanları da dâhil edilmiş ve son olarak 1944 yılının mayıs ayından itibaren Kırım Tatarları sürgün politikasının hedefi hâline getirilmiştir (Williams, 1998, s. 294). 18 Mayıs 1944 tarihinde çok gizli tutulan bir operasyon ile Kırım Tatarları toplanmış ve Orta Asya ile Ural Dağları'na sürgüne gönderilmişlerdir. Kırımli tarihçilere göre sürgün sırasında Sibiryaya veya Orta Asya yollarında karşılaştıkları zorluklar veya başka nedenlerle Tatar nüfusunun %7 veya %8'i hayatını kaybetmiştir. Bunun da ötesinde Orta Asya ülkeleri ile Ukrayna ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Tatarların ortak kanısına göre sürgün dolayısıyla nüfuslarının %46'sı ya da bir başka görüşe göre yarısı hayatını kaybetmiştir (Uehling, 2004, ss. 80-81). Kırım Tatarlarının sürgün dolayısıyla yaşadığı travma günümüze kadar etkileri derinlemesine hissedilecek olan bir sürecin başlangıcı olmuştur. 1944 yılında Kızıl Ordu safında savaşmış Kırım Tatarlarının bile sürgün edildiği dönemin ardından Tatarlar 1967 yılına kadar Kırım Yarımadası'nı turist olarak bile ziyaret etmekten menedilmişlerdir (Yeşilot, 2014, s. 169).

Stalin'in 1953 yılında ölmesi ve ardından Sovyet yönetimine Nikita Kruşçev'in geçmesinin ardından ise Kırım Yarımadası ile birlikte Kırım Tatarlarının geleceğinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tatarlara uygulanan sürgün politikasının sözde ihanete karşı bir "ceza" mahiyetinde olduğunu ifade eden Sovyet yönetimi, Kırım'ı özerk sosyalist cumhuriyet statüsünden oblast statüsüne indirgemıştır. 1954 yılında Kruşçev döneminde ise Kırım Yarımadası, RSFSC'den Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (USSC) bağlı bir oblast hâline getirilmiştir (Marples ve Duke, 1995, s. 267). Ukrayna'nın 1954 yılında SSCB'ye bağlı bir sosyalist cumhuriyet olması ve Sovyetler yapısının dağılacağına dair bir beklentinin olmaması dolayısıyla Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanması tamamen bir ülkenin kendi idari bölümlenmesinde yaptığı düzenleme olarak görülmüştür. Yine de 1945-1954 yılları arasında RSFSC içerisinde bir bölge hâline getirilen, 1954-1991 yılları arasında da USSC'ye bağlı bir bölge olarak kalan Kırım'da 21 Ocak 1991 tarihinde bir referandum yapılmıştır (Sasse, 2001, s. 87). Kırım nüfusunun %93'ü SSCB içerisinde tekrardan USSC'ye bağlı Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin teşkil edilmesi yönünde oy kullanmıştır (Marples ve Duke, 1995, s. 273). SSCB'nin dağılmasının hemen öncesinde yapılan idari tasarruf, Soğuk Savaş sonrası dönemde Kırım'ın Ukrayna ile bağımlı çok etkilememiş, Kırım Ukrayna'ya bağlı bir bölge olarak varlığını sürdürmüştür.

Çok da eski bir tarih olmayan 1783'ten itibaren Kırım'da hâkimiyet elde eden Rusların ulusal kimliğinde Kırım yerleşik bir öneme sahip olmuştur (Aydın ve Şahin, 2019, ss. 4-42). Bu durum, Boris Yeltsin'in ardından 2000 yılında cumhurbaşkanlığı görevine gelen Vladimir Putin döneminde de önemli bir gündem maddesi olmuştur. Sokak gösterilerine dayanan ve "renkli devrimler" olarak bilinen bir dizi Batı yanlısı siyasi dönüşümlerin Avrasya'da Rus jeopolitik çıkarlarını tehdit eder hâle gelmesi Putin dönemi dış politikasında ön plana çıkmıştır. Bu minvalde 2004 yılı sonu ile 2005 yılı başında Ukrayna'da "Turuncu Devrim" olarak bilinen

protestoların baş göstermiş olması önemlidir. Rus taraftarı politikalarıyla bilinen Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç iktidarına son verip Viktor Yuşçenko'yu iktidara taşıyan gösteriler sonrası Ukrayna dış politikasını Batı yönlü değiştirmiştir (Müllerson, 2014, s. 138).

Turuncu Devrim'den itibaren dış politika eksenini Avrupa Birliği (AB) ve genel olarak Batı tarafında değiştirme emareleri gösteren Ukrayna'da siyasi kriz ortamı doğmuştur. Kasım 2013'de Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in AB ile kapsamlı ticaret anlaşması imzalamayı ertelemesi üzerine Euromaidan Hareketi olarak adlandırılan gösteriler ortaya çıkmıştır. Şubat 2014'te Onur Devrimi olarak adlandırılan renkli devrim ile Yanukoviç, Ukrayna Parlamentosu tarafından görevinden alınmış ve ülkeyi terk etmiştir (Wilson, 2016, s. 157). Onur Devrimi'nin akabinde 2014 yılının mart ayında RF Kırım'ı ilhak etmiş, Doğu Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki Donetsk ve Luhansk'da Rus destekli ayrılıkçı milis unsurlar tarafından bir gerilla savaşı başlatılmıştır. Rus müdahalesi ile de günümüze kadar etkisi sürecek Ukrayna sorunu baş göstermiştir (Gardner, 2015, ss. 10, 151). Rusların Ukrayna üzerindeki müdahaleci yaklaşımı şüphesiz en büyük etkilerinden birini Kırım Yarımadası üzerinde göstermiştir. 2014 yılının mart ayında plebisit tarzı tartışmalı bir referandum Ruslar tarafından düzenlenmiş, Kırım'ın Ukrayna'da kalma veya RF'ye katılması oylanmıştır. Bahsi geçen referandum sonucuna göre %95,5 oranında RF'ye katılma yönünde oy kullanılmıştır (Harding ve Walker, 2014). Türkiye'nin de tanımadığı referandum neticesinde Kırım bütün uluslararası tepkilere rağmen hızlı bir şekilde RF ile bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

Kırım'ın ilhakından itibaren ortaya çıkan Moskova-Kiev çatışması, Kırım Yarımadası'nda yaşanmakta olan insan hakları ihlallerini azaltmamış, aksine artırmıştır. Söz konusu ihlaller de 24 Şubat 2022 tarihinden itibaren devam eden RF-Ukrayna Savaşı ile ikinci planda kalmıştır. Geri planda kalan bahse konu ihlallerin toplanma ve örgütlenme hakları bakımından olanları devam eden kısımda sırasıyla incelenecektir.

Kırım Tatarlarına Yönelik İnsan Hakları İhlalleri

1996 Anayasası'na (m. 134) göre Kırım, Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyettir (m. 134).¹ Kırım özelinde mülki (yersel) özerklik uygulaması öngören 1996 Anayasası (m. 135-136), Kırım için müstakil teşri ve icrai organlar ihdas etmektedir. Söz konusu özerk organlar, Anayasa'nın 137. ve 138. maddelerinde sayılan alanlar dairesinde yasama ve yürütme fonksiyonlarını ifa etme yetkisine sahiptir. Sayılan alanlar dışında kalanlar özelinde yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının ifa edilmesi, merkezî devlet teşkilatlanması içerisinde bulunan organların görev, yetki ve sorumluluğundadır. Merkezî devletin Kırım'daki taşra teşkilatlanmasının ana aktörü ise "*Kırım Temsil Ofisi*" olarak 1996 Anayasası'nda kabul edilmektedir (m. 139).

1996 Anayasası'nın kurduğu düzen, 2014 yılının mart ayından itibaren fiilî bakımdan tatbik edilemez durumdadır. Belirtilen dönemde Kırım'ın Rus ülkesinin toprak bütünlüğünün bir parçası olduğu, Rus yasama organınca (Duma) kabul edilmiş; ancak bahse konu işlem, Ukrayna tarafından tanınmamıştır. Ukrayna Meclisi, 2014 yılından beri kabul ettiği çeşitli parlamento kararları ile – örneğin 27.01.2015 tarihli ve 129-VIII sayılı Parlamento Kararı ve 27.04.2015 tarihli ve 337-VIII sayılı Parlamento Kararı – Kırım üzerindeki Ukrayna egemenliğini yinelemiştir (Catala, 2015; Fabry, 2015; Tierney, 2015).

¹ 1996 Ukrayna Anayasası'nın tam metnine erişim için bakınız: https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2019?lang=en

Benzeri hukuki tutumun devletlerarası hukuk düzleminde de cari olduğunu not etmek isabetli olacaktır (Grant, 2015; Vidmar, 2015). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), 27.03.2014 tarihli ve 68/262 sayılı Kararı ile Kırım'ın, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü içerisinde kaldığını belirtmiş; Rus yanlısı gruplarca Kırım'da yapılan halk oylamalarının, 1996 Anayasası'na aykırılığına vurgu yapmıştır.² BMGK'nın diğer pek çok kararında da – örneğin 17.12.2018 tarihli ve 73/194 sayılı BMGK Kararı, 09.12.2019 tarihli ve 74/17 sayılı BMGK Kararı, 07.12.2020 tarihli ve 75/29 sayılı BMGK Kararı ve 09.12.2021 tarihli ve 76/70 sayılı BMGK Kararı – Ukrayna'nın toprak bütünlüğü referans alınarak Kırım'daki mevcut durum için “*Rus ilhaki*” nitelendirilmesi yapılmıştır.³

Devletlerarası hukuk seviyesindeki Rus ilhaki nitelendirmesi, RF'nin Kırım üzerindeki egemenlik iddiasından vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Rus Anayasa Mahkemesi, 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da düzenlenen halk oylamalarını takiben atılan adımların, 1993 RF Anayasası'na aykırı olmadığına; 21.03.2014 tarihli ve 36 sayılı Federal Kanun ile 21.03.2014 tarihli ve 6 sayılı Federal Temel Kanun doğrultusunda, Rus Federasyonu'nun bir federal bileşeni olarak Kırım'ın statüsünün tespit edildiğine karar vermiştir (Nuzov, 2016).

Rus hukuku bakımından bir federal bileşen olarak kabul edilen Kırım'da uzun yıllardır yaşayan Tatarlar, 2014 yılından beri sayısız insan hakları ihlaline maruz kalmıştır. Önemle belirtmek gerekir ki, bölgede kayıtlara geçen insan hakları ihlallerini genel olarak değerlendirip Rus sorumluluğunu ön plana çıkaran BMGK kararları – örneğin 19.12.2016 tarihli ve 71/205 sayılı BMGK Kararı, 19.12.2017 tarihli ve 72/190 sayılı BMGK Kararı, 22.12.2018 tarihli ve 73/263 sayılı BMGK Kararı, 18.12.2019 tarihli ve 74/168 sayılı BMGK Kararı ve 16.12.2020 tarihli ve 75/192 sayılı BMGK Kararı – bulunmaktadır.⁴ Hak ihlallerini genel bir yaklaşımla listeleyen raporlar da İnsan Hakları İzleme Örgütü (*Human Rights Watch*, HRW) ve Kırım İnsan Hakları Grubu (*Crimean Human Rights Group*, CHRG) gibi sivil toplum kuruluşları tarafından periyodik olarak yayımlanmıştır. Benzeri raporlar, ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma İşleri Bürosu (*The Bureau of Democracy, Human Rights and Labor Affairs*, DRL) gibi resmî devlet organları tarafından da hazırlanmıştır. Bu raporları hesaba katarak Kırım'da yaşayan bütün topluluklar yönünden hak ihlallerini irdeleyen müstakil

² 68/262 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F68%2F262&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

³ 73/194 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F73%2F194&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>. 74/17 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/400/94/PDF/N1940094.pdf?OpenElement>. 75/29 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/345/86/PDF/N2034586.pdf?OpenElement>. 76/70 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/386/25/PDF/N2138625.pdf?OpenElement>.

⁴ 71/205 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F71%2F205&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>. 72/190 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F72%2F190&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>. 73/263 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F73%2F263&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>. 74/168 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/429/45/PDF/N1942945.pdf?OpenElement>. 75/192 sayılı BMGK Kararının tam metnine erişim için bakınız: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/373/94/PDF/N2037394.pdf?OpenElement>.

çalışmalar da – örneğin Gorbunova (2014); Coynash ve Charron (2019); Cwicinskaja (2019) – öğretilerde mevcuttur.

Hak ihlallerini genel bir perspektifle incelemeyip belirli gruplar açısından yahut spesifik haklar bağlamında araştıran çalışmalar da öğretilere katkı sunmuştur. Örneğin Tsybulenko ve Platonova (2019), Rus ilhakı sonrasında kayıtlara geçen ifade hürriyeti ve din hürriyeti ihlallerine yönelmektedir. Mülkiyet hakkı bakımından hak ihlalleri de Krimmer (2021) tarafından araştırılmaktadır. İlhak sonrası Tatarların durumunu konu edinen çalışmaların büyük çoğunluğu ise – örneğin Aydın (2014); Demeshko ve Irkhin (2022); Gürseler (2015); Morkva (2021); Özçelik (2020); Sarıkaya (2017) – siyaset, sosyoloji ve dış politika boyutları bağlamında sundukları analizlerle ön plana çıkmaktadır. Ancak, Aydın ve Şahin (2019) ve Korostelina (2015) gibi Tatarların kolektif hakları bakımından ihlallere öz bir şekilde temas eden sınırlı sayıda çalışma da bulunmaktadır. Mevzubahis çalışmaların sayısının artırılması, Kırım Tatarlarının muzdarip olduğu hak ihlallerine ilişkin farkındalığın artmasına katkı sunabilir. Bahse konu farkındalığın artırılmasını gaye edinen bu çalışma, öğretilerde yer alan ve yukarıda kısaca temas edilen çalışmaları da hesaba katmakta; ihmal edilen haklar bakımından kayda geçen ihlallerin incelenmesini öncelemektedir. Çalışmanın hacim yönünden sınırlılıkları da dikkate alınmakta; Rus ilhakını takiben sadece toplanma ve örgütlenme hakları kapsamında gerçekleşen ihlaller araştırılmaktadır.

Toplanma Hakkına İlişkin İhlaller

Toplanma hakkı, en temel insan haklarından biri olarak pek çok uluslararası sözleşmede tanınıp düzenlenmektedir. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (KİSİHUS) 21. maddesi şu şekildedir:

Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına; ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlık veya ahlaki veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiçbir sınırlama konamaz.⁵

Toplanma hakkının süjesini “herkes” olarak belirleyen İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) de bu hakkın barışçıl bir şekilde kullanılması gerekliliğini normlaştırmaktadır (m. 11/1).⁶ Barışçıl bir şekilde toplanmayı ayrıca detaylandırma yoluna giden İnsan Hakları Amerikan Sözleşmesi (İHAMES), toplanmanın silahsız bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekliliğini hüküm altına almaktadır (m. 15).⁷ Not edilen detaylandırmayı metne işlemeyen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (AİHHS) ise toplanma hakkını bölgesel seviyede güvence altına alan bir diğer kaynaktır (m. 11).⁸

Devletlerarası hukukun hem yumuşak hem de sert mevzuat kaynaklarında tanınarak düzenlenen toplanma hakkı, egemen devletlerin anayasalarınınca da güvence altına alınmaktadır. Mevzubahis hak, gerek 1996 Ukrayna Anayasası (m. 39) gerek 1993 Rus Anayasası (m. 31) tarafından tanınmaktadır. Ancak anayasal düzlemde hakkın tanınıyor olması, Kırım Tatarlarının bu hakkı sorunsuz bir şekilde kullanabildiği anlamına gelmemektedir. Toplanma

⁵ KİSİHUS'un tam metnine erişim için bakınız: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

⁶ İHAS'ın tam metnine erişim için bakınız: https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

⁷ İHAMES'in tam metnine erişim için bakınız: https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf

⁸ AİHHS'nin tam metnine erişim için bakınız: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf

hakkının Kırım Tatarları yönünden ihlal edildiği pek çok olay, Rus ilhakını takiben kayıtlara geçmiştir.

Rus ilhakı sonrasında Kırım’da düzenlenmeye çalışılan Tatar temalı barışçıl gösterilerin büyük çoğunluğu, Rus otoritelerince engellenmiştir. Keyfi gözaltılar, sorgulamalar, sınır dışı etme tehditleri ve aşırı materyaller bulundurma ithamları, söz konusu engellemelerin araçları olarak ön plana çıkmıştır. Rus ilhakı öncesinde her yıl düzenli olarak barışçıl şekilde düzenlenen Kırım Tatar Sürgünü Anma Etkinliği, 18 Mayıs 2014 tarihinde Rus otoriteleri tarafından engellenmiş; Akmescit (Simferopol) merkez caddeleri ve sokakları, Rus kolluk güçleri tarafından barikatlarla çevrelenmiştir. Barikatlar yüzünden Akmescit’in merkezinde toplanamayan Kırım Tatarları, 70. Kırım Tatar Sürgünü Anma Etkinliğini şehrin kenar mahallelerinde düzenlemek durumunda kalmıştır (DRL, 2014, s. 64). 18 Mayıs 2015 tarihinde gerçekleştirilen 71. Anma Etkinliğinde ise Rus kolluk güçlerinin uyguladığı engellemelerin derecesi artırılmış; etkinlikler esnasında Ukrayna ve Tatar bayraklarını kullanan yaklaşık 60 Tatar Türkü, ceza mevzuatına atıf yapan herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin ve hukuki temsilcileriyle görüştürülmeksizin 6 saatten fazla gözaltında tutulmuştur (DRL, 2015, ss. 68-69).

2015 yılındaki engellemeler sadece Kırım Tatar Sürgünü Anma Etkinliği ile sınırlı kalmamıştır. 17 Ocak günü Akmescit’te düzenlenmesi planlanan Kırım Tatarlarının Hakları Üzerine İkinci Konferansa, Rus otoritelerinin desteklediği şiddet yanlısı gruplar tarafından müdahale edilmiş; konferansın akamete uğramadan devam etmesini sağlamak üzere Rus kolluk güçlerince herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır (DRL, 2015, s. 68). Yine Rus otoritelerinin aldığı idari bir karar ile bayrak günü olarak her yılın 26 Haziran günü kutlanan Kırım Tatar Millî Bayramında, her türlü toplanma faaliyetleri yasaklanmıştır (DRL, 2015, s. 69). Bir diğer sert uygulama, 26 Şubat 2015 tarihinde Rus ilhakına tepki olarak organize edilen gösterilere yönelik tatbik edilmiştir. Örneğin gösterileri organize ettiği ileri sürülen, Kırım Tatarlarının en yüksek temsil ve yürütme organı olan Kırım Tatar Millî Meclisi (KTMM) Başkanvekili Ahtem Chygoz, kitlesel kargaşalar ile kamu düzenini bozma suçunu işlediği iddiasıyla gözaltına alınmış ve tedbiren tutuklanmıştır (HRW, 2017, s. 625). Chygoz’un tutuklu yargılandığı ilk derece mahkemesindeki davası, 11 Eylül 2017 tarihindeki duruşmada tamamlanmış; “*kitlesel kargaşa organize etmek*” suçundan 8 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir (HRW, 2018, s. 584). Kesinleşmeyen cezasıyla beraber 25 Ekim 2017 tarihinde cezaevinden tahliye edilen Chygoz’un, Türk ve Rus yetkililerin yürüttüğü müzakere ve diplomasi neticesinde Türkiye’ye geçişine izin verilmiş; aynı gün Türkiye’ye varan Chygoz, takip eden süreçte Ukraynalı yetkililerin koordinasyonu ve yardımıyla Ukrayna’nın başkenti Kiev’e ulaşmıştır (HRW, 2018, s. 584).

2015 yılında siyasi içeriği bulunmayan toplanma faaliyetlerine yönelik olarak da Rus otoritelerinin kısıtlayıcı uygulamaları kayıtlara geçmiştir. Örneğin Bahçesaray’ın yerel otoriteleri, 18 Temmuz 2015 tarihinde Ramazan Bayramı için planlanan etkinliklerin düzenlenmesini yasaklamıştır (CHRG, 2015a, s. 12). Hançayır ilçesine yakın bir yerdeki camide planlanan ve Rus ilhakı öncesi her yıl düzenlenen etkinliklerin engellenmesi için kolluk güçlerince bütün tedbirler alınmıştır. Yerel otoriteler, Rus ilhakı öncesinde her yıl barışçıl bir şekilde düzenlenen etkinliklerin engellenmesi için gerekçeyi ise kültürel etkinliklerin kamu düzeni ve kamu güvenliğini tehdit eden bir potansiyelinin bulunması olarak açıklamıştır (CHRG, 2015a, s. 12). Benzeri gerekçelere yaslanarak Akmescit’teki bütün toplanma faaliyetlerini yasaklayan kararnamele de 2015 yılında yürürlüğe konmuştur. Örneğin 27.09.2015 tarihli ve 953 sayılı Kararname ile 26 Eylül tarihinde Akmescit’te bir ambulansa yönelik yapılan silahlı saldırı referans gösterilerek her türlü toplanma faaliyeti süresiz

yasaklanmıştır. Bahse konu yasak, 09.10.2015 tarihli ve 1070 sayılı Kararname ile yürürlükten kaldırılmıştır (CHRG, 2015b, s. 9).

Toplanma hakkına yönelik ölçsüz sınırlandırıcı bir adım da Kırım Meclisi tarafından atılmıştır. 16.09.2015 tarihli ve 148 sayılı Federe Kanun ile toplanma hakkının kullanımına ilişkin usul ve esaslarda değişiklikler yapılmış; toplanma ve gösteriler için önceden izin alma şartına zaman sınırı getirilmiştir (CHRG, 2015c, s. 12). 27.11.2015 tarihli ve 1116 sayılı Kararname ile ise anılan yasa değişikliğine dayanılarak düzenleyici işlemler yapılmış; toplantı ve gösterilere katılabilecek azami insan sayısından toplantı ve gösteriler esnasında katılımcılar arasında kimlik tespitleri için bulunması gereken asgari mesafeye kadar bahse konu hakkın kullanımını kısıtlayıcı hükümler normlaştırılmıştır (CHRG, 2015d, s. 10).

Federe düzeydeki kısıtlayıcı teşri adımları, federal seviyede atılan sınırlandırıcı adımlar takip etmiştir. 09.03.2016 tarihli ve 61 sayılı Federal Kanun ile araba yarışları ve kamusal alanlardaki çadır kurma faaliyetleri de kamu otoritelerinden önceden izin almayı gerektiren toplanma ve gösteri aktiviteleri olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda, araçların veya yayaların hareketini engelleyecek bir yerde gösteri planlayan kişilerin, tek kişi olmaları durumunda dahi önceden izin alma zorunlulukları normlaştırılmıştır (CHRG, 2016c, s. 12). İzin almaksızın gösteri düzenleyenlere yönelik olarak ise idari para cezaları yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Örneğin Kırım Tatarlarına yönelik keyfi gözaltılar ve konut dokunulmazlığı ihlallerini protesto etmek için 12 Mayıs 2016 günü Bahçesaray'daki bir caminin minaresinden mikrofonla anons yapan Seyran Saliev'e 20.000 Rus rublesi idari para cezası uygulanmıştır. Saliev'in cezaya karşı itirazı ise Kırım Yüksek Mahkemesi tarafından 24 Ağustos 2016 tarihinde reddedilmiş ve ceza kesinleşmiştir (CHRG, 2016g, s. 11).

Kırım Tatar Sürgünü Anma Etkinliklerine yönelik engelleyici Rus tavrı 2016 yılında da devam etmiştir. KTMM Başkanvekili İlmi Ümerov, anma etkinlikleri yönünden herhangi bir hazırlığın yapılmaması için 17 Mayıs tarihinde Rus otoritelerince uyarılmıştır (DRL, 2016: 72). Anma Etkinliklerine katılmak isteyen öğrencilere ise okul yönetimlerince izin verilmemiştir (DRL, 2016, ss. 72-73). Bazı Kırım kentlerinde kayıtlara geçen barışçıl anma etkinliklerinde ise Tatar bayrağı ve diğer millî sembollerin kullanılması, aşırı faaliyet olarak değerlendirilmiş; Bahçesaray'da 1, Kirovske ve Sudak'ta 4'er Tatar Türkü gözaltına alınmıştır (CHRG, 2016e, s. 15; DRL, 2016, s. 73). Rus otoritelerinin aldığı idari karar ile Kırım Tatar Millî Bayramının 2016 yılında da kutlanması yasaklanmıştır (DRL, 2016, s. 73).

Toplanma hakkının kullanımına ilişkin diğer ölçsüz sınırlandırmalar da 2016 yılında yürürlüğe konulan düzenleyici işlemlerle normlaştırılmıştır. Örneğin 04.07.2016 tarihli ve 315 sayılı Kararname ile Kırım'da toplantı ve gösteri düzenlenebilecek alanların sayısı 717'den 366'ya düşürülmüştür (CHRG, 2016f, s. 12; DRL, 2017, s. 61). Belirlenen alanlar dışında gösteri yapan kişiler hakkında ise idari yaptırımlar uygulanmıştır. Örneğin 8 Ağustos günü Akmescit'teki Kırım Temyiz Mahkemesinin önünde Ahtem Chygoz davasındaki usulsüzlükleri protesto etmek için pankart açan 76 yaşındaki Server Karametov, bu eyleminden ötürü idari para cezasına çarptırılmıştır (DRL, 2017, s. 62).

Kırım Tatar Sürgünü Anma Etkinlikleri ile Kırım Tatar Millî Bayramına yönelik kısıtlayıcı Rus tavrı, 2017 yılında da kayıtlara geçmiştir. Her iki özel günden önce Tatar odaklı sivil toplum kuruluşları, herhangi bir etkinlik düzenlememeleri noktasında uyarılmıştır. İlver Ametov, Emine Avamilev ve Nariman Celal gibi Tatar toplumu bakımından etki kapasitesi yüksek olan kişilere yönelik olarak ise Rus İçişleri Bakanlığında, özel günler öncesinde resmî ihtar yazıları gönderilmiş; düzenlenecek etkinliklerin cezai sorumluluk yükleyen aşırı faaliyet olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir (CHRG, 2017a, s. 9).

Rus mevzuatı doğrultusunda son derece geniş bir şekilde tanımlanan terör suçlarından kaynaklı gözaltılar, soruşturmalar, kovuşturmalar ve tutuklamalar başta olmak üzere Rus otoritelerince sürdürülen adli ve idari işlemlere karşı bireysel olarak protesto düzenleyenlere yönelik idari yaptırımlar, 2017 yılında da devam etmiştir. Örneğin toplu gözaltılar ve tutuklamaları bir başına protesto eden Emil Bilyanov hakkında, Rus Kabahatler Kanunu'nun 20. maddesine aykırılık gerekçesiyle 150.000 Rus rublesi idari para cezası 6 Temmuz 2017'de uygulanmıştır (CHRG, 2017b, s. 11). Benzeri yöndeki eylemleri engellemek adına kolluk kuvvetleri tarafından yazılı ihtar gönderilen kişi sayısı da oldukça fazladır. Bu yöndeki bir adım, 14 Ekim 2017 tarihinde atılmış; Rus polisi tarafından Dilaver Asanov, Muslim Zevriyev ve Sadir Muratov başta olmak üzere birçok Tatar Türkü, Rus otoritelerince yürütülen adli ve idari işlemlere karşı planlanan protestoların, Kabahatler Kanunu'nun 20. maddesine muhalefetten cezalandırılabilabileceği hususunda uyarılmıştır (CHRG, 2017c, s. 11).

Bireysel protestolara yönelik ceza uygulamalarına 2018 yılında da devam edilmiştir. Sadece Ocak-Mart döneminde 80'den fazla Tatar Türkü hakkında izinsiz alanlardaki bireysel protestolardan ötürü idari para cezası uygulanmıştır (CHRG, 2018a, ss. 12-13; 2018b, s. 12; DRL, 2018, s. 70). Aynı yılın ekim ayında ise Rus Duma'sı federasyonun bütün bileşenlerinde bağlayıcılığı olan Kabahatler Kanunu'nun 20/2-3. maddesini değiştirmiş; toplantı ve gösteriler bakımından önceden izin için süresinde idari mercilere başvuruda bulunmayan, başvuru dilekçesinde toplantı ya da gösterinin amacını belirtmeyen veya toplantı yahut gösterinin iptali durumunda idari birimleri bu hususa yönelik olarak bilgilendirmeyenler hakkında idari para cezalarını yeniden düzenlemiştir. Bu kapsamda mezkûr yasa hükmüne muhalefet edenin gerçek kişiler olması durumunda, 5.000 Rus rublesinden 20.000 Rus rublesine kadar idari para cezası uygulanabilir hâle gelmiştir. Yasa hükmüne aykırılığın tüzel kişilerce gerçekleştirilmesi hâlinde uygulanacak idari para cezası ise 20.000 Rus rublesinden 100.000 Rus rublesine kadar eylemin yoğunluğuna göre belirlenmektedir (CHRG, 2018c, s. 9). Toplantı hakkının kullanımına yönelik 2018 yılındaki bir diğer adım da Akmescit'teki Rus otoritesince atılmıştır. 6 Aralık 2018 tarihli idari karar ile Akmescit'te toplantı ve gösteri yapılabilecek alanlar tekrardan sınırlandırılmış; toplantı ve gösteriler için şehir merkezindeki geniş alanlardan ziyade şehrin kenar mahallelerindeki hacim yönünden oldukça dar olan alanlar toplanma yeri olarak tespit edilmiştir (CHRG, 2018d, s. 9).

2015-2018 yılları arasında kayıtlara geçen baskıcı uygulamaların, takip eden yıllarda da benzeri şekilde devam ettiği söylenebilir. Örneğin 29 Mart 2019 günü Akmescit'de bir başına "166 çocuğa babalarını geri ver!!!" pankartıyla protestoda bulunan ve 27 Mart tarihinde vuku bulan toplu tutuklamaları hedef alan Tair Ibragimov hakkında, izinsiz gösteri düzenlediği gerekçesiyle 15.000 Rus rublesi idari para cezası uygulanmıştır (CHRG, 2019a, s. 9; DRL, 2019, ss. 71-72). Nariman Celal ve Emine Avamileva başta olmak üzere Kırım'daki kanaat önderlerinin pek çoğu, Rus otoriteleri tarafından 17 Mayıs 2019 tarihinde yazılı olarak uyarılmış; Kırım Tatar Sürgünü Anma Etkinlikleri kapsamındaki muhtemel faaliyetlerin Rus mevzuatı doğrultusunda aşırı eylem olarak değerlendirilebileceği bildirilmiştir (CHRG, 2019b, s. 9). Aynı isimlere Kırım Tatar Millî Bayramı öncesinde de yazılı ihtarlar gönderilmiş; izinsiz toplanmalara karşı idari ve adli işlem yapılabileceği hususunda uyarılar yapılmıştır (CHRG, 2019c, s. 8). Benzeri yöndeki yazılı ihtarlar, aralarında insan hakları aktivistleri, gazeteciler ve sivil toplum kuruluşu yöneticileri de bulunan 42 kişiye 2020 yılında da gönderilmiştir (CHRG, 2020a, s. 10; 2020b, s. 8; 2020c, s. 6; 2021, s. 10; DRL, 2020, ss. 75-76; 2021, ss. 90-91; 2022, s. 84). 2021 yılında yazılı ihtar gönderilen kanaat önderi sayısı ise 36 olarak kayıtlara geçmiştir (CHRG, 2022, s. 17).

Tek kişilik protestolar dâhil olmak üzere toplantı ve gösterilere ilişkin kısıtlayıcı Rus tutumu da 2020'li yıllarda etkisini sürdürmüştür. 2020 yılında izinsiz toplantı düzenleme yahut

gösteri yapma gerekçesiyle toplamda 135.000 Rus rublesi kesinleşen idari para cezası uygulanmıştır (CHRG, 2021, ss. 9-10). 2021 yılında aynı gerekçelerle uygulanan idari para cezalarından kesinleşenlerin miktarı ise 957.000 Rus rublesine ulaşmıştır (CHRG, 2022, s. 18). Bu yaptırımların önemli bir kısmı, tek kişilik protestolara yönelik uygulanmıştır. Örneğin oğullarının tutukluluk hâllerinin hukuksuz olduğunu ileri sürerek tek kişilik protestolar düzenleyen Zeliha Abhayrova ve Emina Abdulhanieva hakkında, 2021 yılının mayıs ayında 10.000 Rus rublesi idari para cezası uygulanmıştır (DRL, 2021, s. 89). Benzeri uygulamalara 2022 yılında da devam edilmiş; Kırım Devlet Konseyi önünde savaş karşıtı poster taşıyan bir kadın hakkında “*Rus ordusunu itibarsızlaştırmayı hedefleyen faaliyette bulunmak*” gerekçesiyle 30.000 Rus rublesi idari para cezası uygulanmıştır (DRL, 2022, s. 83).

Örgütlenme Hakkına İlişkin İhlaller

Örgütlenme hakkı, KİSİHUS’un 22. maddesinde tanınıp düzenlenmektedir. Bahse konu hakkın kullanıcılarını “*herkes*” olarak belirleyen mezkûr madde, bireylerin menfaatlerini korumak amacıyla bir araya gelerek sendika kurmasını veya kurulu sendikalara üye olmasını da örgütlenme hakkının kullanımı olarak değerlendirmektedir (m. 22/1). Örgütlenme hakkının millî güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, genel sağlık, genel ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla sınırlandırılabilceğini belirten KİSİHUS’un 22. maddesinin ikinci fıkrası, özel sınırlandırma sebepleri bakımından toplanma hakkı ile benzeşmektedir. Ancak “*silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı mensupları*” için hakkın kullanılmasına ayrıca hukuki kısıtlamaların konulmasını mümkün kılan KİSİHUS (m. 22/2), bu yönüyle örgütlenme hakkını toplanma hakkından ayırmaktadır. Benzeri ayrımı yapmayan İHAS ise hem toplanma hem de örgütlenme hakkı için silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı mensuplarının yanı sıra devlet idaresi mensupları bakımından meşru sınırlamaların getirilmesini mümkün kılmaktadır (m. 11/2).

Örgütlenme hakkını herkes için tanıyan İHAMES, örgütlenmenin ideolojik, dinî, kültürel, siyasal, ekonomik, sportif veya başka amaçlarla serbest bir şekilde gerçekleştirilebileceğini hüküm altına almaktadır (m. 16/1). Örgütlenme hakkını tanıyan bir diğer bölgesel kaynak olan AİHHS ise kimsenin bu hakkın kullanımı bakımından bir derneğe üye olmaya zorlanamayacağını da ayrıca normlaştırmaktadır (m. 10/2). Bu normlaşmaya yönelik hükümler, pek çok devletin anayasasında da bulunmaktadır. 1996 Ukrayna Anayasası (m. 36) ve 1993 Rus Anayasası (m. 30), uluslararası düzenlemelerle uyum içerisinde örgütlenme hakkını tanımaktadır. Ancak bu tanıma atıf yapılarak Kırım Tatarlarının örgütlenme hakkını sorunsuz kullandığını ileri sürmek zordur. Kırım’daki Rus ilhakı akabinde bölgede meydana gelen birçok olayda, Tatarların örgütlenme hakkının ihlal edildiği gözlemlenmektedir.

19 Mayıs 2015 tarihinde Duma tarafından kabul edilen bir yasayla beraber anayasal düzen, millî güvenlik ve kamu güvenliğine tehdit oluşturan yapıların faaliyetlerinin yasaklanması normlaştırılmıştır. Yürürlüğe konan bu yasaya dayanarak 7 Temmuz 2015 tarihinde Rus yürütme erki, RF Başsavcılığı’nın da görüşünü alarak bir liste yayımlamış; 12 ayrı organizasyonun RF’deki bütün faaliyetlerini durdurmuştur (CHRG, 2015a, s. 10). Söz konusu organizasyonlardan biri ise Kırım’da Tatarların muzdarip olduğu insan hakları ihlallerini düzenli olarak raporlandırıan İnsan Hakları Kırım Alan Misyonu (*Crimean Field Mission on Human Rights*) olmuştur (CHRG, 2015a, s. 11). Faaliyetleri “*uygunsuz*” bulunarak kapatılan bu yapıların aktivitelerine iştirak edenlerin ise 15.000 Rus rublesinden 50.000 Rus rublesine kadar idari para cezasıyla cezalandırılacağı da yine aynı dönemde normlaştırılmıştır. Yasağı birden fazla kez ihlal edenler veya yasaklı organizasyonlara yardımda bulunanlara yönelik olarak cezai sorumluluk da Rus mevzuatına ayrıca işlenmiş; belirtilen eylemlerde bulunanların, eylemin yoğunluğuna göre 2 yıldan 6 yıla kadar hapis cezasıyla

cezalandırılabilmesi de ceza mevzuatına eklenmiştir. Söz konusu yapıların faaliyetlerine yönelik materyalleri bulundurmamak veya bu materyalleri medya kuruluşları aracılığıyla yaymak da ayrı bir cezai sorumluluk gerektiren hâl olarak düzenlenmiştir (CHRG, 2015a, s. 11).

KTMM'ye yönelik yaptırım ve yasaklar da Rus ilhakını takip eden süreçte kademeli olarak yürürlüğe konmuştur. KTMM, Kırım Tatar Millî Kurultayı tarafından seçilen üyelerden teşekkül eden bir yapı olarak Kırım Tatarlarının haklarını merkezi, bölgesel ve yerel yönetimlerin yanı sıra uluslararası düzlemde de savunmaktadır. 1999 yılından beri Ukrayna mevzuatı doğrultusunda hukuki statüye sahip olan KTMM, esasen Kırım Tatarlarının kültürel özerkliğini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Ancak, KTMM'nin Rus ilhakına yönelik muhalif tavrına tolerans göstermeyen Rus yönetimi; aşırı, ayrılıkçı ve radikal faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle 2014 yılından itibaren KTMM'yi hedef alan yaptırımlar uygulamıştır. Şöyle ki; 1991 yılından 2013 yılına kadar KTMM Başkanlığı görevini sürdüren Mustafa Cemilev'in (Mustafa Abdülcemil Kırımoglu) Kırım'a girişi 2014 yılının nisan ayında yasaklanmıştır. Mustafa Cemilev'den sonra KTMM Başkanlığına seçilen Refat Çubarov'un Kırım'a girişi ise 2014 yılının temmuz ayında yasaklanmıştır. Aynı yılın eylül ayında, Cemilev'e destek sağladığı iddia edilen bütün dernek ve vakıfların banka hesaplarına bloke konulmuş, bu kuruluşların malvarlıkları müsadere edilmiştir (HRW, 2015, s. 571).

Rus otoritelerinin KTMM'ye yönelik baskıcı uygulamaları yukarıda not edilenlerle sınırlı kalmamıştır. 21 Eylül 2015 tarihinde Kırım Enformasyon Bakanlığına başvuran Kırım Başsavcısı Natalia Poklonskaya, KTMM için "*meclis*" ibaresinin medyada kullanılmamasını tavsiye etmiş; bu tavsiyesine gerekçe olarak da KTMM'nin RF Adalet Bakanlığında "*meclis*" ibaresiyle resmî kaydının olmamasını göstermiştir. 24 Eylül 2015 tarihinde ise Kırım'daki Rus otoritesinin üst düzey yetkilileri arasında yer alan Ruslan Balbek, KTMM'nin Rus mevzuatı doğrultusunda aşırı bir örgüt olarak tanınabileceğini ileri sürmüş ve bu tanınmayla beraber bütün faaliyetlerinin yasaklı hâle gelmesinin ihtimal dâhilinde olduğunu belirtmiştir (CHRG, 2015b, s. 8).

Kırım'daki sivil toplum kuruluşlarının müstakil olarak kayıtlı duruma getirilmesini zorunlu hâle getirecek teşri adım da Kırım Meclisi tarafından atılmıştır. 16.09.2015 tarihli ve 145 sayılı Federe Kanun ile Kırım'daki meşru örgütlü yapılar sayılmış; federe mevzuatı doğrultusunda hukuki tanıma yapılmayan yapıların Kırım'da faaliyet yürütmesi engellenmiştir. Federe düzeyde atılan bu teşri adımın, Rus normlar hiyerarşisi bakımından daha üst basamakta yer alan federal yasalara aykırı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Federal düzeyde yürürlükte olan yasa hükmü, örgütlü yapıların faaliyetlerini sürdürebilmek için hukuki tanınmasını şart aramamaktadır (CHRG, 2015c, s. 11).

KTMM'ye yönelik bir diğer adım, 11 Şubat 2016 tarihinde atılmıştır. Belirtilen tarihte KTMM Başkanvekili Nariman Celal'i çağıran Kırım Başsavcılığı, KTMM'nin güncel faaliyetleri ve ileriye dönük kısa ve uzun vadeli planları hususunda bilgi talep etmiştir. 15 Şubat 2016 tarihinde ise Kırım Başsavcısı Natalia Poklonskaya, Kırım Yüksek Mahkemesine başvurarak 25.07.2002 tarihli ve 114 sayılı Aşırı Faaliyetlerle Mücadele Kanunu mucibince KTMM'nin aşırı bir örgüt olarak tanınmasını ve RF'de yasaklanmasını talep etmiştir (CHRG, 2016a, s. 8). Davaya ilişkin olarak KTMM savunması, 7 Mart 2016'da mahkemeye sunulmuş ve ilk duruşma 17 Mart 2016 tarihinde görülmüştür. İlk duruşmada tarafları dinleyen mahkeme davayı ertelemiştir (CHRG, 2016b, s. 11).

KTMM'ye yönelik kapatma davası derdestken, 12 Nisan günü Kırım Başsavcısı 114 sayılı Kanun'un F/3 maddesine atıf yaparak KTMM'nin bütün faaliyetlerinin geçici olarak durdurulmasına ilişkin tedbir kararını vermiş ve ilgili kararı, 15 Nisan günü Kırım Yüksek Mahkemesine sunmuştur. Başsavcılık kararına istinaden harekete geçen Rus Adalet Bakanlığı,

faaliyetleri geçici olarak durdurulan örgütler listesine KTMM'yi eklemiştir (DRL, 2016, s. 73). Bu eklemeyi takiben KTMM'nin bütün faaliyetleri yasaklı hâle gelmiş, internet sayfası kapatılmıştır. 26 Nisan günü kararını veren Kırım Yüksek Mahkemesi ise KTMM'yi "aşırı örgüt" olarak tanımlamış; RF'deki bütün faaliyetlerini yasaklamıştır (CHRG, 2016c, s. 12; 2016d, ss. 12-14). Bu karar, aynı yılın Eylül ayında ise Federal Yüksek Mahkeme tarafından onanmıştır (HRW, 2017, ss. 624-625). Onanan kararlar beraber KTMM, her türlü toplanma ve gösteri faaliyetinden yasaklı hâle gelmiştir. KTMM'nin bayrağı başta olmak üzere bütün sembollerinin kullanımı da yine kapatma kararıyla birlikte yasaklanmıştır. 33 kişilik merkezî konseyi ile ilçe ve köylere kadar uzanan taşra teşkilatlanması da dâhil edildiğinde, 2000'den fazla vekilin temsilci niteliği de kapatma kararıyla ortadan kaldırılmıştır (DRL, 2016, s. 74).

Kapatma kararını takiben, İlmi Ümerov'un evinde, çevrim içi internet bağlantısı üzerinden Refat Çubarov'un doğum gününü kutlamak üzere 22 Eylül 2016 tarihinde bir araya gelen 8 KTMM üyesine karşı da Rus otoritelerince idari yaptırım uygulanmıştır. Bu kapsamda, doğum günü etkinliği, yasaklanan KTMM'nin bir toplantısı olarak değerlendirilip her bir üye için ayrı ayrı idari para cezası uygulanmıştır (DRL, 2016, s. 74). 27 Eylül 2016 günü KTMM adına faaliyet yürütme eyleminden ötürü KTMM üyesi Ali Khamzin hakkında da 1.000 Rus rublesi idari para cezası uygulanmıştır. Takip eden gün benzeri gerekçeyle 750 Rus rublesi idari para cezası uygulanan isim ise İlmi Ümerov olmuştur (CHRG, 2016h, s. 11). 4 Ekim tarihinde aynı miktarda idari para cezası uygulananlar ise KTMM üyeleri Tabah Sadikhov ve Bekir Mamutov olarak kayıtlara geçmiştir. Şevket Kaybullaev, Emine Avamileva, Abduraman Egiz, Mustafa Maushev ve Zeynur Yakubov, benzeri gerekçelerle idari para cezası uygulanan diğer KTMM üyeleri olmuştur (CHRG, 2016i, s. 12). Paralel yöndeki idari para cezaları, takip eden aylarda da Seytomet Suytumerov, Enver Çavuş, Alim Muslyadinov ve Ablyakim Ablyakimov gibi diğer KTMM üyelerine uygulanmıştır. Bu cezalara karşı yapılan itirazların pek çoğunu reddeden Kırım Temyiz Mahkemesi, sınırlı sayıda kişiler için ceza miktarının azaltılmasına karar vermiştir (CHRG, 2016j, s. 12; 2016k, s. 12).

Rus otoritelerinin KTMM'ye yönelik tavrının benzerleri, Kırım Tatarlarının diğer örgütlü yapılarına karşı da sergilenmiştir. 27 Ocak 2016 tarihinde, Kırım'ın kuzeyinde bulunan ve Azak Denizi'ne kıyısı bulunan Canköy'deki çocuk merkezine Rus kolluk güçlerince yapılan baskın sırasında, merkezdeki bütün kitap ve eğitim materyallerine el konmuştur (DRL, 2016, s. 74). Benzeri el koyma, bir gün sonra Akmescit'te bulunan kültür merkezindeki kitap ve diğer materyaller yönünden söz konusu olmuştur (DRL, 2016, s. 74).

Önemle not etmek gerekir ki; Uluslararası Adalet Divanı 2017 yılında verdiği tavsiye niteliğindeki kararında, Kırım'daki Rus otoritelerinin Kırım Tatar topluluğunun temsili kurumlarına yönelik kısıtlarını kaldırması gerektiğini belirtmiştir (CHRG, 2021, s. 10). Ancak Rus otoritelerinin uygulamaları, söz konusu karar ile uyum içerisinde olmamıştır. 2018 yılından sonra da KTMM'ye serbestlik tanımayan Rus otoriteleri, bir araya gelen eski KTMM üyeleri ile sosyal medya üzerinden KTMM'ye ilişkin paylaşımlar yapanlar hakkında adli ve idari işlem yapmayı sürdürmüştür (DRL, 2018, s. 71; 2019, s. 73; 2020, s. 76; 2021, s. 91; 2022, s. 84). Örgütlenme hakkına aykırı hükümdeki söz konusu adli ve idari işlemler, Kırım Tatar toplumunun organize bir şekilde hareket etmesini caydırıcı mahiyette ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Tarihi boyunca çok farklı kültürel gruplara ev sahipliği yapan Kırım Yarımadası'ndaki Tatar varlığı, 1783 yılında başlayan Rus hâkimiyetinden itibaren çalkantılı bir dönem geçirmiştir. Rusya Çarlığı döneminde Kırım'da yaşam hakları erozyona uğratılan Tatarlar, Sovyet döneminde de aynı talihle karşılaşmışlardır. Stalin yönetimindeki SSCB döneminde zoraki göçe tabi tutulan Kırım Tatarları, ana yurtlarından ayrılmak zorunda kalmış; günümüze

kadar sürecek olan vatanlarından ayrı yaşamanın zorluklarıyla karşılaşmışlardır. Günümüzde birçoğu Sovyet sonrası ülkeler olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmış Kırım Tatarlarının kendi öz kimliklerini muhafaza etmelerinde belki de en önemli faktör örgütlenme yoluyla kendi aralarındaki birlik ruhunu muhafaza etmeleri olmuştur.

2014 yılının mart ayında gerçekleşen Rus ilhakının ardından, Kırım'da yaşayan Tatarlar için durum aleyhlerine değişmiştir. Kırım Tatarlarının kendi öz yurtları olan Kırım'da toplanma ve örgütlenme haklarını kullanarak iradelerini Kırım Yarımadası'nın yönetimine yansıtmaları ve bir azınlık topluluk olarak seslerini duyurabilmeleri neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. İlhak yönetimi, Kırım'daki tüm yönetimi ve yasal çerçeveyi RF merkezli olarak değiştirmiş ve daha da ötesi Rus mevzuatına bile aykırı şekilde Kırım Tatarlarının haklarını kısıtlama yoluna gitmiştir. En temel sivil insan haklarından sayılan toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin önüne koyulan engeller ise Kırım'da Tatar varlığını tehlikeye sokacak bir hâl almıştır. Mevzubahis durum ile Kırım'da varlıklarını ortaya koymanın ve seslerini duyurmanın bir imkânı kalmayan Tatarlar, tarihsel açıdan insan haklarına aykırı Rus baskısı ile karşı karşıya kalmışlardır.

Kırım Tatarlarının karşı karşıya kaldığı hak ihlalleri ile mücadelede uluslararası topluma ve özellikle Türkiye'ye önemli görevler düşmektedir. Tatarların toplanma ve örgütlenme hürriyetleri ile organize olarak seslerini duyurma konusunda başta Batı ülkeleri olmak üzere farkındalık oluşturmak elzemdir. Hâlihazırda devam etmekte olan RF-Ukrayna Savaşı dolayısıyla ikinci planda kalan Kırım Tatarlarının siyasi ve hukuki durumu, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşların gündeminde tutulmalıdır. Türkiye de Kırım Tatarları ile arasında bulunan tarihsel ve kültürel bağlara istinaden mevcut durumu gündemine almalı ve RF ile olan ilişkilerinde konuyu daha fazla gündeme getirmelidir. Bütün Batı ülkelerinin RF-Ukrayna Savaşı'nın ardından Moskova ile diplomasi kanallarını kapatmasına rağmen Türkiye ve RF arasında diplomatik kanalların varlığı korunmuştur. Hatta tahıl koridoru kurulması gibi Moskova'yı içeren başarılı diplomatik hamleler yapan Türkiye, Kırım Tatarlarının haklarının müdafaasında önemli diplomatik kapasiteye sahiptir. Bahsedilen kapasitenin kullanılması adına Türkiye, RF ile ikili ilişkiler vasıtasıyla konuyu gündeme getirerek Kırım Tatarlarına yönelik hak ihlallerini bertaraf etme veya azaltma potansiyelini taşımaktadır.

Kaynakça

- Aydın, F. T. (2014). Crimean Tatars and Russia's annexation of Crimea. *Turkish Policy Quarterly*, 13(3), 81-92.
- Aydın, F. T. ve Şahin, F. K. (2019). The politics of recognition of Crimean Tatar collective rights in the post-Soviet period: With special attention to the Russian annexation of Crimea. *Communist and Post-Communist Studies*, 52(1), 39-50.
- Biersack, J. ve O'Lear, S. (2014). The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: Narratives, identity, silences, and energy. *Eurasian Geography and Economics*, 55(3), 247-269.
- Catala, A. (2015). Secession and annexation: The case of Crimea. *German Law Journal*, 16(3), 581-607.
- CHRG. (2015a). *Monitoring review of the human rights situation in Crimea: July-August 2015*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2015b). *Monitoring review of the human rights situation in Crimea: September 2015*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2015c). *Monitoring review of the human rights situation in Crimea: October 2015*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2015d). *Crimean human rights situation review: November 2015*. Kiev: CRHG Publication Office.

-
- CHRG. (2016a). *Crimean human rights situation review: February 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016b). *Crimean human rights situation review: March 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016c). *Crimean human rights situation review: April 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016d). *Crimean human rights situation review: May 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016e). *Crimean human rights situation review: June 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016f). *Crimean human rights situation review: July 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016g). *Crimean human rights situation review: August 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016h). *Crimean human rights situation review: September 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016i). *Crimean human rights situation review: October 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016j). *Crimean human rights situation review: November 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2016k). *Crimean human rights situation review: December 2016*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2017a). *Crimean human rights situation review: May 2017*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2017b). *Crimean human rights situation review: July 2017*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2017c). *Crimean human rights situation review: November 2017*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2018a). *Crimean human rights situation review: January 2018*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2018b). *Crimean human rights situation review: February 2018*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2018c). *Crimean human rights situation review: October 2018*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2018d). *Crimean human rights situation review: December 2018*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2019a). *Crimean human rights situation review: March 2019*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2019b). *Crimean human rights situation review: May 2019*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2019c). *Crimean human rights situation review: June 2019*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2020a). *Crimean human rights situation review: March 2020*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2020b). *Crimean human rights situation review: April 2020*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2020c). *Crimean human rights situation review: May 2020*. Kiev: CRHG Publication Office.
-

- CHRG. (2021). *Human rights and international humanitarian law norms: Crimea 2020 situation review*. Kiev: CRHG Publication Office.
- CHRG. (2022). *Human rights and international humanitarian law norms: Crimea 2021 situation review*. Kiev: CRHG Publication Office.
- Coynash, H. ve Charron, A. (2019). Russian-occupied Crimea and the state of exception: Repression, persecution, and human rights violations. *Eurasian Geography and Economics*, 60(1), 28-53.
- Cwicinskaja, N. (2019). Crimea and liability of Russia and Ukraine under the European Convention on the Protection of Human Rights. *Adam Mickiewicz University Law Review*, 9(1), 85-100.
- Davies, B. L. (2016). *The Russo-Turkish War, 1768-1774: Catherina II and the Ottoman Empire*. London: Bloomsbury Publishing PLC.
- Dawson, J. I. (1998). Ethnicity, ideology and geopolitics in Crimea. *Communist and Post-Communist Studies*, 30(4), 427-444.
- Demeshko, N. E. ve Irkhin, A. A. (2022). The Republic of Türkiye and Ukraine: Using the Crimean Tatar question in foreign policy after 2014. *Vestnik Rossiskogo University International Relations Journal*, 22(4), 755-770.
- DRL. (2014). *Ukraine 2014 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2015). *Ukraine 2015 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2016). *Ukraine 2016 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2017). *Ukraine 2017 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2018). *Ukraine 2018 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2019). *Ukraine 2019 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2020). *Ukraine 2020 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2021). *Ukraine 2021 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- DRL. (2022). *Ukraine 2022 human rights report*. Washington: DRL Publication Office.
- Fabry, M. (2015). How to uphold the territorial integrity of Ukraine. *German Law Journal*, 16(3), 416-433.
- Gardner, H. (2015). *Crimea, global rivalry, and the vengeance of history*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gorbunova, Y. (2014). Human rights abuses in Crimea under Russia's occupation. *Security and Human Rights*, 25(3), 328-340.
- Grant, T. D. (2015). Annexation of Crimea. *American Journal of International Law*, 109(1), 68-95.
- Gürseler, C. (2015). Rusya Federasyonu'nda azınlık politikaları ve Kırım Tatarları. *Karadeniz Araştırmaları*, 12(46), 61-77.
- Harding, L. ve Walker, S. (2014, 16 Mart). Crimea votes to secede from Ukraine in 'illegal' poll. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/16/ukraine-russia-truce-crimea-referendum>.
- HRW. (2015). *World report 2015: Events of 2014*. New York: HRW Publication Office.
- HRW. (2017). *World report 2017: Events of 2016*. New York: HRW Publication Office.
- HRW. (2018). *World report 2018: Events of 2017*. New York: HRW Publication Office.
- İnalçık, H. (2017). *Kırım tarihi üzerine araştırmalar, 1441-1700*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Khrapunov, I. (2012). *The Crimea in the early Iron Age: An ethnic history*. Simferopol: Dolya Publishing House.
- Khvalkov, E. (2018). *The colonies of Genoa in the Black Sea region: Evolution and transformation*. New York: Routledge.

- Kireççi, M. A. ve Tezcan, S. (2016). The predicament of the Crimean Tatars, past and present. *Bilig*, 77, 1-26.
- Korostelina, K. (2015). Crimean Tatars from mass deportation to hardships in occupied Crimea. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 9(1), 33-47.
- Krimmer, M. (2021). Protection of property rights in Crimea: The tools of international investment law compared to the mechanism of the European Convention on Human Rights. *Review of Central and East European Law*, 46(1), 131-146.
- Kurat, A. N. (1972) *IV-XVIII yüzyıllarda Karadeniz kuzeyindeki Türk kavimleri ve devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Magocsi, P. R. (2015). *Şu mübarek topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları* (F. Burak, çev.). Ferit Burak Aydar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marples, D. R. ve Duke, D. F. (1995). Ukraine, Russia, and the question of Crimea. *Nationalities Papers: The Journal Nationalism and Ethnicity*, 23(2), 261-289.
- Melvin, M. (2017). *Sevastopol's wars: Crimea from Potemkin to Putin*. London: Osprey Publishing.
- Milner, T. (1855). *The Crimea; its ancient and modern history: The khans, the sultans and the czars*. London: Longman.
- Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 ilhakı sonrası Kırım'da Kırım Tatar halkının durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(2), 375-397.
- Müllerson, R. (2014). Ukraine: Victim of geopolitics. *Chinese Journal of International Law*, 13(1), 133-145.
- Nuzov, I. (2016). National ratification of an internationally wrongful act: The decision validating Russia's incorporation of Crimea. *European Constitutional Law Review*, 12(2), 353-376.
- O'Neill, K. (2017). *Claiming Crimea: A history of Catherine the Great's southern empire*. New Haven: Yale University Press.
- Özçelik, S. (2020). The Russian occupation of Crimea in 2014: The second sürgün (The Soviet genocide) of the Crimean Tatars. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 29-44.
- Rosefielde, S. (2017). *The Kremlin strikes back: Russia and the West after Crimea's annexation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarıkaya, G. (2017). Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra Kırım Tatar Milli Meclisi ve Kırım Tatar Türklerine yönelik baskılar. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), 85-100.
- Sasse, G. (2001). The 'new' Ukraine: A state of regions. *Regions & Federal Studies*, 11(3), 69-100.
- Tierney, S. (2015). Sovereignty and Crimea: How referendum democracy complicates constituent power in multinational societies. *German Law Journal*, 16(3), 523-541.
- Tsybulenko, E. ve Platonova, A. (2019). Violations of freedom of expression and freedom of religion by the Russian Federation as the occupying power in Crimea. *Baltic Journal of European Studies*, 9(3), 134-147.
- Uehling, G. L. (2004). *Beyond memory: The Crimean Tatars' deportation and return*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vasiliev, A. A. (1936). *The Goths in the Crimea*. Cambridge, Mass.: The Medieval Academy of America.
- Vidmar, J. (2015). The annexation of Crimea and the boundaries of the will of the people. *German Law Journal*, 16(3), 365-383.
- Williams, B. G. (1998). The Crimean Tatar exile in Central Asia: A case study in group destruction and survival. *Central Asian Survey*, 17(2), 285-317.

-
- Williams, B. G. (2002). Hidden ethnocide in the Soviet Muslim borderlands: The ethnic cleansing of the Crimean Tatars. *Journal of Genocide Research*, 4(3), 357-373.
- Williams, B. G. (2016). *The Crimean Tatars from Soviet genocide to Putin's conquest*. New York: Oxford University Press.
- Wilson, G. (2016). Secession and intervention in the former Soviet space: The Crimean incident and Russian interference in its 'near abroad'. *Liverpool Law Review*, 37, 153-175.
- Yeşilot, O. (2014). The Crimean crisis in the context of new Russian geopolitics. *Insight Turkey*, 16(2), 167-181.
-